

ORIGINAL ARTICLE

The Formation of Geez Verbs and Semantically Relation

Senkoris Ayalew Kassa ¹

The main concept of this study focused on the etymological verbs in the Geez language, which is a new research on a few past verbs or root verbs the so called Qedamay Anqets (archetype door). It is classified into three pillars, of these mainly comparing the formation of verb scripts with semantic relation. Based on this, it tries to explore the secret relationship between one letter at the destination location, the mutual repetition of two letters and non-repeating letters. The writer also shows the verbs he used for illustration in a table and lists the characteristics of each word meaning or interpretation; and the relation between ideas and forms. Finally, it recommends further study is needed on thought related to Gee'z.

Keywords: Verb, Semantic and Idea`s -relation

አጠቃሎ

የዚህ ጥናት ዋና ዕንሰ ሐሳብ በግዕዝ ቋንቋ ውስጥ በሚገኙ ሥርወ ግሥት ላይ ያጠነጠነ ሲሆን ይኸውም በሀላፊ ጊዜ የተቀመጡና ቀዳማይ አንቀጽ እየተባሉ በሚጠሩ ውሱን ግሥት ላይ ያተኮረ አዲስ ምርምር ነው። ጥናቱም እነዚህን ግሥት በሦስት ጎራ ክፋፍሎ የተመለከተ ሲሆን በዋናነትም የግሥትን የሆህያት ቅርጽ ከትርጓሜው እሳቤ ጋር በማነጻጸር ፍቻዊ ዝምድናቸውን ያመለክተ ጥናት ነው። በዚህ መሠረትም ጥናቱ የአንድ ሆህን በመድረሻ ቦታ የሚገኝ ተደጋጋሚ ተከታታይነትን፣ የሁለት ሆህያትን በቦታ መቀያየር የርእስ በርእስ ድግግሞሽንና የማይደጋገሙ ሆህያትን በማቅረብ በሐሳብ ደረጃ ከአተረጓጎም ስልት ጋር ያላቸውን ምሥጢራዊ ቁርኝት ለማስዳሰስ ሞክሯል። ለማሳያነት የተጠቀመባቸውን ግሥትም በሰንጠረዥ በማቅረብ የእያንዳንዳቸውን የቃላት አፈታት ወይም የአተረጓጎም ባሕርያትን እየዘረዘረ የሐሳብና የቅርጽ ተዛምዷቸውንም በምሳሌ አሳይቷል። በመጨረሻም ቢጠኑ መልካም ነው የሚላቸውን ሐሳቦች አንስቶ አስተያይቱን አስፍሯል።

ቁልፍ ቃላት፡- ግሥ፣ ሥነ ፍች፣ የሐሳብ ተዛምዶ

¹ PhD Student in Philology Program at AAU and Instructor of Geez Language at University of Gondar, Ethiopia E-mail: senkorisayalew@gmail.com/senkoris.ayalew@uog.edu.et

This journal is licensed under a creative common Attribution-Noncommercial 4.0. It is accredited to the University of Gondar, College of Social Sciences and Humanities.

DOI: <https://doi.org/10.20372/erjssh.2022.0901.10>

መግቢያ

ኢትዮጵያ² በጥንቱ ዘመንም ቢሆን ታሪክ አላቸው ተብለው ከሚጠቀሱ ውስን ሀገራት መካከል ተመዘዘው የምትወጣ አንዲት የታሪክ ፈርጥ መሆኗን መዘግብት ስንደዋል፤ የሚነበቡና የሚዳሰሱ የቅርስ መዘግብትም የመጀመሪያ መረጃ ምንጮቻችን ናቸው። እንደ ዘወትር ጸሎት ከሚነገሩላት ብቸኛ ስጦታዎቿ መካከል ደግሞ የግላ ፊደልና ቁጥር፤ እንዲሁም የጽሕፈት ብልሃት³ ና የዘመን አቆጣጠር⁴ በግንባር ቀደም የሚነሱ የመፍቻ ቁልፎቿ ናቸው። መቼም ስለ ጽሕፈት ብልሃት ከተወሳ ላይቀር የመጻፊያ ቀመሮቿ ፊደላትም ለዚህ ጥናት የጀርባ አጥንት ናቸው። ምክንያቱም በጥናቱ ለሚቀርቡት የግዕዝ ግሦች ምሥረታ ሠሪዎቹም እነሱው ናቸውና። ከዚህም ባሻገር አሁን ላይ ለሚጠናው ለግዕዙ ሥነ ጽሑፍ⁵ ም መሠረተ ጽሕፈት መሆናቸው የማይታወቅ ሐቅ ነው። እንደ ዓለም አቀፉ የጥናት መስመርም የግዕዝ ፊደላት/ ሆሀያት⁶ ከዘመን ዘመን የቅርጽ ለውጥ እየተደረገባቸው አድገው እዚህ እንደደረሱ ይነገርላቸዋል። ይሁንም እንጂ የግዕዝ ሆሀያት እርስ በእርሳቸው ተጣምረው የአሁኑን የቃል ምሥረታ ወይም ሥርወ ግሣትን መቼ እንደመሠረቱ የሚታወቅ ነገር ባይኖርም ቅሉ አሁን የሚገኙት የግሥ ቅርጾች ግን በሥርዓት ተሰናስለውና ተውበው እንዲቀመጡ እንዲሁም ትርጉም እንዲሰጡ አስችሏቸዋል። በዚህ ጥናት ውስጥም እነዚህ ግሦች ትርጉም አዘል ከመሆናቸው ባሻገር የሆሀያት ድግግሞሽ ክፍቻዊ ብልሃት ጋር የማገናኘቱና የማመሳሰል ወይም ነገርም ተፈትሾበታል። ምንም እንኳን በምሁራን ዘንድ ስለ ቋንቋ የሚሰጠው ብዬኔ “ቋንቋ የወካይነት ቀይም የስያሜና የተሰያሚነት ጉዳይ እንጂ ቃሉ ከመጠሪያው ጋር ተፈጥሯዊ ግንኙነት የለውም” ቢባልም ቅሉ፣ በዚህ ጥናት ውስጥ ግን ሁሉም ቃላት ባይሆኑም ፣ ውስን ግሦች ግን ከሚጠራው ወይም ከተሰየመው ነገር ጋር በዕንስ ሐሳብ ደረጃ ሲገናኙ ይታያሉ። እዚህ ላይ መሠመር ያለበት ነገር ቢኖር ሁሉም የግዕዝ ግሦች ማለት እንዳልሆነና የተወሰኑት ደግሞ ጥናት እንደሚያሻቸው መገንዘብ ያስፈልጋል። በእርግጥ ስለ ቋንቋ ጥንተ አመጣጥ አንድ ሰሞን የተቀነቀነለት ድምጽ ቀድ መላምት /Onomatopoeia Theory/ ከዚህ እርስ ጉዳይ ጋር የሚመሳሰል ቢመስልም ፍጹም የተራራቁና የማይገናኙ ሐሳባት ናቸው። ምክንያቱም የድምጽ ቀድ መላምት፣ “ቃላትን” ተኮረጁ ብሎ የሚያስበው በድምጽ ደረጃ ሲሆን ለምሳሌ “ፏፏፏፏ” የሚለው ቃል ውሃው ፏፏ ሲል ተሰምቶ ነው ቃሉ የተፈጠረ እንደማለት ይመስላል። በዚህ ጥናት የሚቀርበው ጉዳይ ግን ከላይ እንደተጠቀሰው ድምጽን የማመሳሰል ሳይሆን የቃሉንና የትርጉሙን ግንኙነት ልሳናዊ በሆነ ፍልስፍና ማብራራት ነው።

ይህ የግዕዝ የጥናት መስክም በሀገራችን ትኩረት ተነፍሳት በጥልቀት ባይመረመርም ቅሉ አንዳንድ የውጭም ሆኑ የሀገር ውስጥ ሰዎች ግን ውስን በሚባል ደረጃ በመዘገብ ቃላት ቅርጽም ይሁን በዐረፍተ ነገር አወቃቀር፣ ከሌሎች ሴማዊ ቋንቋዎች ጋር ያለውን ግንኙነትም ይሁን የተውሶ ነገሮች ..ወዘተርፈ የሚሉ ጉዳዮችን ሳይነካካ አልቀሩም። ለምሳሌ አንድ አገስት ዲልማን⁷ የተባለ ጀርመናዊ Ethiopic⁸

2 ኢትዮጵያ የረጅም ዘመን እኩሪ ታሪክ ያላትና የራሷ በሆነ ቁሳዊ መንፈሳዊ ባህል የበለጸገች አገር መሆኗ የታወቀ ነው። ብሄረ ሰቦችን ያቀፈች አገር በመሆኗም የበርካታ ቋንቋዎችና ሥነ ቃሎች ባለቤት ናት። (የግዕዝ ቅኔያት የሥነ ጥበብ ቅርስ ንባቡ ከነትርጓሜው፤1980)

3 Writing was adopted by the Semites settled in Ethiopia – meaning the area between the northern highlands of the horn of Africa and the Red Sea, corresponding to the present-day states of Eritrea and Ethiopia and the northern Tegray region of the latter in particular- as early as the first millennium BCE, much earlier than the date of the earliest surviving manuscripts.(COMSt, 2015)

4 በኢትዮጵያውያን ሊቃውንት አስተምህሮ ውስጥ ሁል ጊዜ የሚታወቁና ደቀ መዛሙርቱም በጉባኤ ቤት ዘወትር ተምረዋቸውና ማስታወሻውን መዝገበውባቸው እንዲሁም ለተተኪ ተማሪዎች የሚያስተላልፏቸው ልዩ የሆኑ የዘመን መቁጠሪያ መጻሕፍቶቻቸው፣- አቡጊዳ፣ በእረ ሐሳብ፣ መርሐ ዕውር... የተሰኙት ዋና ዋናዎቹ ናቸው።

5 የዛሬውን ኢትዮጵያዊ ትውልድ ከታሪኩና ከሀገሪቱ የጥንቱ ሥልጣኔ ጋር የሚያያዘው በግዕዝ ቋንቋ ቦይት ከጥንቱ ዓለማችን እየተንደለደለ የመጣልን ቅርስ ነው። ኢትዮጵያንም ከጥንት አገሮች አንዷ ያደረጋት የመጻፍ ባህሏ ነው። ይህ ባህል ከሌላው አገር ባህል ጋርም አገናኝታታል። ከራሷ በመጨመር ሥልጣኔ ላይ የሌለ ሀገሮች ሥልጣኔ አየቀዳች ያመጣችው በግዕዝ ቋንቋ ነው። የኢትዮጵያን የጥንት ታሪክ ብዙ ደራሲዎች ጽፈውልናል።

6 የግዕዝ ፊደላት በቀጥር ሃያ ስድስት ሲሆኑ ፊደል የሚለው ቃልም “ፊደል” ጻፈ። ከሚል የግዕዝ ግሥ የተገኘ ሲሆን ትርጉሙም ጽሑፍ ማለት ነው። (ለይኩን ብርሃኑ፣ የግዕዝ መሣሪያ፣ 1998) 2ኛ . (ሊቀ ሥልጣናት ሀብተ ማርያም ወርቅነህ / መልክ ጼዴቅ/ ፣1963) “ጥንታዊው የኢትዮጵያ ሥርዓት ትምህርት” በሚለው መጽሐፋቸው፣ “ፊደል ብሄል መጽሐፍ አካላዊ፣ ነቅቦ ጥበብ፣ መራሔ እውር፣ ጸያሔ ፍፍትና ርእሰ መጻሕፍት” ማለት ነው ይላሉ።

7 ከኢትዮጵያውያን ሊቃውንት የግዕዝን ቋንቋ በመማር እንዲሁም ቅኔን በመቀኘት የኢትዮጵያውያን ውርስ የሆኑትን የግዕዝ መጻሕፍት በመመርመርና መዝገብ ቃላት በማዘጋጀት፣ የግዕዙን መጽሐፍ ሔኖክን ጨምሮ ብዙ መዘግብትን የመረመረ ጀርመናዊ ሰው ነው።

8 ኢቶፒካ የሚለው የአንግሊዝኛ ቃል የውጭ ምሁራንና ጸሐፊዎች የሚግቡበት ግዕዝ በሚለው ትርጉም ነው።

Grammar /የግዕዝ አገባብ/ በሚል ርእስ ለመጀመሪያ ጊዜ ያሰፈረ ሲሆን፤ ሁለተኛው እትም ደግሞ በካርል ቤዘልድ በ1899 እንደ ነጮቹ አቆጣጠር ተተርጉሞና ተሻሽሎ ታትሟል። የዚህ ታላቅ መጽሐፍ አዘጋጂም እንደ ፈረንጆች አቆጣጠር 1823-1894 በጥናት ላይ የቆየ ሲሆን ስለ ግዕዝ ቋንቋም መዝገበ ቃላትንና አገባባትን ለማስቀመጥ ሞክሯል። ሌላው በቀዳሚነት የሚጠቀሰው በኢትዮጵያዊው ሊቅ አባ ጎርጎርዮስ ርዳታ የመጀመሪያውን የግዕዝ ስዋሰው ያሳተመው ጀርመናዊው ኢዮብ ሱዶልፍ በ1661 ዓ.ም በሆንም የቃላትን የትርጉምን ዝምድና ግን በጥናቱ አልዳሰሰም።ከዚህ ባለፈም በአማርኛውም ሆነ በግዕዙ መዝገበ ቃላት ዝግጅት የሚታወቀው ሌለኛው ጸሐፊ ደግሞ ወልፍ ሌስሱ ነው። ይህ ሰውም የግዕዝ እንግሊዘኛ መዝገበ ቃላትንና የቃላትን ቀጥተኛ ትርጉማቸውን የያዘ መጽሐፍ በፈረንጆቹ አቆጣጠር በ1987 ያዘጋጀ ስለሆነም በ1991 ደግሞ እንደገና አሻሽሎ አሳትሞታል። ሌላው ስለ ግዕዝ መዝገበ ቃላት ሲነሣ ግንባር ቀደሙን ቦታ የሚይዙት ታላቁ ሀገር በቀል ሰው ሊቁ አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ ናቸው። “መጽሐፈ ስዋሰው ወግሥ ወመዝገበ ቃላት ሐዲስ” በተሰኘው መጽሐፍ ስለ ግዕዝ መዝገበ ቃላትና ተዛምዶ ስላላቸው ቋንቋዎች-አብራይስጥ፣ ዐረብኛውንና እንዲሁም ግሪኩን በማነጻጸርና አንዳንድ የግዕዝ ቃላትም ምንጫቸው ከየት እንደሆነ፣ ብዙ ጥናት ቢያሻውም በከፊል ለማሳየት ሞክረዋል። ይህ ሚዛን ደፊ መጽሐፍም በ1948 ዓ.ም ታትሞ ለትውልድ መገልገያ ሆኗል። ሌላው ስለ ግዕዝ “የጥንታዊ ግዕዝ መግቢያ” / Introduction to Classical Ethiopic/ በሚል ርእስ እንደ ፈረንጆቹ አቆጣጠር በ1978 በቶማስ ኦ ላምዲን የጻፈው መጽሐፍ ነው። ይህ የጽሕፈት ክፍልም በዋናነት የሚያጠነጥነው በግዕዙ የዐረፍተ ነገር አወቃቀር፣ ላይ እንጂ የቃላት ምንነት ላይ ወይም ሥነ ፍቻዊ ሂደት ላይ አይደለም። ሌለኛው የግዕዝ አጥኝ ደግሞ ቤንደር የተሰኘው ስለቋንቋ ብዙ መዛግብትን ያሰፈረው ተጠቃሽ ነው። ይህ ምሁርም በፈረንጆች አቆጣጠር በ1976 “ቋንቋ በኢትዮጵያ” /language in Ethiopia/ በሚል ርእስ የጻፈ ሲሆን የግዕዙን ሥነ ድምጽ ልሳንና የድምጹን ተናጠላዊ ባሕርይን ለማየት ሞክሯል። ይሁንም እንጂ ቃሉን ከትርጉሙ ጋር ያጠናቀቀ ክፍል የለም። ሌላው “ጥንታዊ ግዕዝ” ወይም “Classical Ethiopic” በተሰኘ ርእስ በ1998 የጻፈ ስቴፈን ዊንገር ነው። ይህ ሰውም ስለ ግዕዝ ቋንቋ ሕግና ደንብ፣ ስለ አናባቢና ተነባቢ፣ እንዲሁም ስለዐረፍተ ነገር አወቃቀር... መዝግቧል። ይሁንም እንጂ በዚህ ርእስ ጉዳይ ላይ ግን ምንም ዓይነት ጥናት አላሳይደም።

የዚህ ጥናት ዋና ዓላማም የግዕዙን ግሥ ቅርጽና የትርጉሙን ተዛምዶ ማሳየት ነው።

- ♣ ውሱን የግዕዝን ቀዳማይ አንቀጽ/ሥርወ ግሥ ባሕርይ ማስቃኘት
  - ♣ በቅርጽና በፍቻዊ አቸነት መካከል የሚታየውን ተግባራዊ አካሄድ ማስረዳት
  - ♣ የተዛምዷቸውን ቁርኝት ማብራራት የሚሉት ዝርዝር ዓላማዎች ሲሆኑ:-
- እንዲሁም ጠቀሜታዎቹ ውስን የሚባሉ አይደሉም።
- ♣ ለሌሎች ቤተሰብ ቋንቋዎች የጥናት በር ይከፍታል
  - ♣ በቃልና በትርጉማዊ አሳቤ መካከል ያለውን ግንኙነት ያስተምራል
  - ♣ ልዩ የሆኑትን ግሦች ለመመርመር ፍንጭ ይሰጣል
  - ♣ የግዕዙን ቋንቋ¹⁰ መዝገበ ቃላትን በመጠኑ በአማርኛው ያስተምራል።

ከዚህ በመቀጠልም ማሳያ የሚሆኑ ውሱን ግሥትን አጥኝው በትንሽ ለማሳየት የሞከረ ሲሆን በሦስት መሥመር በሠንጠረዥ ውስጥ አስፍሯል። ይሁንም እንጂ ከታች የተዘረዘሩት የግዕዝ ግሦች¹¹ በሙሉ አለመሆናቸውን መረዳት ያስፈልጋል። ከዚህ ውስጥም አጥኝው ለትንተና የሚያስፈልጉትን ግሥት ብቻ ለማሳየት ሞክሯል።

9 የግዕዝ ቋንቋ አጥኝዎች ነን ባዮች፣ ስለ ዐረፍት ነገር አወቃቀሩ ሲጽፉም ሆነ ሲናገሩ ሁለት ዐይነት የአስዳደር ስልት አለው ይሉናል። ይኸውም “ሰም ሲደመር ግሥ ሲደመር ተሳቢና ግሥ ሲደመር ሰም ሲደመር ተሳቢ” ማለታቸው ነው። ሌላ ዐይነት ለማሳየት- አንትመሰ ከመ ሰብዕ ትመውቱ፤ አጽምዕ ሰማይ ወእንግርከ፤ ሞቶሙሰ ለጻድቃን ሕይወቶሙ ውእቱ፤ ተንሥእ ተቀበለኔ ወርእይ፤ እግዚአብሔር በሱሕ በትዳሳኒሁ- ውእቱን ሲመረምር። ... በደንብ ቢጠና ዐረፍተ ነገራዊ አወቃቀሩ እነሱ የሚሉት ብቻ አይደለም።

10 የግዕዙ ቋንቋ ሰዋሰውና አገባብ እጅግ በጥንቃቄ ተመርምሮና ተዘጋጅቶ የተጻፈ ነው።በውስጡም ከአብራይስጥና ከዐረብ ከሶርያና ከአረብ ቋንቋ ጋር የሚገጠም አንዳንድ ቃል ይገኝበታል። ጎሩይ ወልደ ሥላሴ፣1918፣ መጽሐፈ ቅኔ የተሰኘው ታላቅ ቅርስ በላዕል ተፈሪ ማተሚያ ቤት ታትሟል።

11 የግዕዝ ግሥ ወይም ቀዳማይ አንቀጽ ሁል ጊዜም መድረሻውን ግዕዝ ሆኖ ሲያደርግ ወይም በግዕዝ ሆኖ የሚጨርስ ሲሆን፣ መነሻ ሆነያቱን ግን አምስት ያደርጋል። እነሱም ግዕዝ፣ ራብዕ፣ ንምሰ፣ ሳድስና ሳብዕ ሲሆኑ ፣ በካብና በሣልስ ቀለሞት ግን ቀዳማይ አንቀጽ ፍጹም አይነሣም። በምሳሌ ሆነያቱን ከግሥ ጋር ለማሳየትም፣ -ሰቀለ፣ባረከ፣ ሌወወ፣ ሰሕከ፣ ሐረ... የሚሉትን ማየት ያስፈልጋል። አንድ አንድ ሊቃውንት እንደ ሚስጣሙበት ሁሉ “ይቤ” አንድ በጎምሰ የሚጨርስ ቀዳማይ አንቀጽ ነው አብሮ መነገር አለበት ሲሉ፣ አንድ አንድ የዘርፉ ምሁራን ደግሞ ይቤ ከ “ብሀለ” የወጣ እንጂ እራሱን ንቁ ሊገሠግ አይገባም ነበር ባይ ናቸው። በተጨማሪም “ይቤ” ነገር አንቀጽ ነው የሚሉ ሊቃውንትም ብዙዎቹ ናቸው።

ሠንጠረዥ "ሀ"	ሠንጠረዥ "ለ"	ሠንጠረዥ "ሐ"
1. ጠብላለ - ጠቀለለ	ነክነክ - ወዘወዘ	ነበረ - ተቀመጠ
2. ገልበበ - ሸፈነ	ዜርዚቀ - ነፋ	ዘበጠ - መታ
3. ቆርጸጸ - ቆረጠመ	አግደም ደመ - አፋታለ	ፈቀደ - ወደደ
4. አርመመ - ዝም አለ	ከርከረ - ገረደፈ	አደመ አማረ
5. ቆረ / ቆረረ - ቀዘቀዘ	ዘርዘረ - በተነ	ረዝዘ - ወጋ
6. ሰደደ - አባረረ	ነሰነሰ - ጎዘጎዘ/በተነ	ዘለፈ - ሰደበ
7. ደምሰሰ - አጠፋ / ደመሰሰ	አድለቅለቀ - ተነዋወጠ	ቆመ - ቆመ
8. ዳጎመመ - ናደ	ገብገበ - ወለወለ	ሣመ - ሾመ
9. ሐንቀቀ - አንሻተተ	ጣዕዋቦ - ቅልጥፍጥፍ አለ	ሰፍሐ - ዘረጋ
10. ገብሰሰ - አረጀ	ሳዕሰዐ ቅልጥፍጥፍ አለ	ወለጠ - ለወጠ
11. መቀቀ - አንጣጣ	ቀጥቀጠ - ሰባበረ	ነጸረ - ዐየ
12. ጠንቀቀ - ጠነቀቀ	ለጽለጸ - መዘነ	ጎረጽ - መረጠ
13. አከምሰሰ - ፍግግ ፍግግ አለ	ለውለው - ተውለበለበ	ገደፈ - ጣለ
14. ኤስከፐፐ - አረሰ	ፈልፈለ - መነጨ	ኖለው - ጠበቀ
15. ለፈፈ - አዋጅ ነገረ	ደግደገ - ከሳ / ማለጻ ሆነ / ነጋ	ነቀው - ጮኹ
16. ሐፀ - ጎደለ	ተንተነ - ተፍገመገመ	ቃርሐ - ተኮሳ
17. ቀልጸጸ - ከመረ	ዘርዘረ - በተነ	ጎየለ - በረታ
18. ሰጠጠ - ቀደደ	ነፍነፍ - አካፋ	ጸገየ - አበበ
19. ደንዘዘ - ደነዘዘ	ጠብጠበ - ገረፈ	በረቀ - ብልጭ አለ
20. ጻሕኖኖ - አረመ	ቀጽቀጸ - ቆረጠመ	ቀነኖ - ገዛ
21. ነደ - ነደደ	ተውጎውጎ - ተመላለሰ	አንጦልዐ - ጋረደ
22. ከወወ - ቀለጠፈ	ተገሀገሀ - ተከራከረ	መጠው - ሰጠ
23. ሌወወ - ጠመጠመ	ነጎነጎ - ተትረፈረፈ	ከሠተ - ገለጠ
24. ሐልዘዘ - ፍሬ ያዘ / አፈፈ	አጽነሐንሐ - ወዘወዘ	ሰወረ - ደበቀ
25. አጽነነ - አዘነበለ	አንከሐከሐ - ፈተፈተ	ወሰከ - ጨመረ
26. ሐከከ - ተከራከረ	አንኮርኮረ - ተገለባበጠ	ዖቀ - አወቀ
27. ቀብተተ - ነፋ	ደም ደመ - አበጠረ	ቀተለ - ገደለ
28. የበበ - አልል አለ	አንበሰበሰ - ተመላለሰ	ከሀለ - ቻለ
29. አንበበ - አንበበ	በርበረ - በረበረ / ዘረፈ	ርጎበ - ተራብ
30. ሐበበ - ቆጠረ	አንጎርጎረ - አፕረመረመ	ጎደገ - ተወ
31. ረቀቀ - ጻፈ	አንጠብጠበ - አንጠባጠበ	ሠረው - ነቀለ
32. ሠረረ - በረረ	ነክነክ - ወዘወዘ / ነቀነቀ / ጎለጎለ	ጸልመ - ጠቆረ
33. ሐረረ - ደረቀ	ነዘነዘ - ክዘዘ	መተረ - ቆረጠ
34. ጎሠሠ - ፈለገ	ጎድጎደ - አንኳኳ / መታ	ሮፀ - ሮጠ
35. ጭሠሠ - ጠረገ	ገድገደ - ገረገደ	መርሐ - መራ
36. ገሠሠ - ጻሰሰ	አንገለገ - አከማቸ	ሰበረ - ሰበረ
37. አልግሰሰ - አንሾካሾካ	ቀንጦሰጠ - ተሰለፈ. አሰለፈ	ወሀበ - ሰጠ
38. ጠንቀቀ - ጻፈ	ደፍደፈ - ለሰነ	ወረው - ወረወረ
39. አንዛሀለለ - ወላወለ	ጻፍጻፈ - ደረደረ / ጥፍጣፍ ሠፊ	ተጸወነ - ተጠጋ
		አተው - ገባ

ከላይ በሦስት ዐምድ በሠንጠረዥ ውስጥ ከተቀመጡት የቃላት ዝርዝር ወስጥ በ “ሀ” እና በ “ለ” ረድፍ ያሉት ቃላት በተወሰነ መልኩ የሚለያዩ ሲሆኑ ከ “ሐ” መሥመር ግን ፍጹም የራቁ ናቸው። “ሀ” እና “ለ” ግን በሂደታዊ ወይም ሐሳብ ድግግሞሻዊነት ላይ ውስን መቀራረብ ይታይባቸዋል። ከዚህ በመነሣትም እያንዳንዱን ቃል በመውሰድ በፍቻዊ ሂደታቸው ከሆህያት አቀማመጥ ጋር ያላቸውን ዝምድና አጥኚው እያንዳንዱ ለመተንተን ሞክሯል። ለማሳሰብ ያህልም ስለ ግዕዝ ቀዳማይ አንቀጽ ግሦች አጥኚው ሲያስረዳ ሁሉም ግሦች በጥናቱ ይካተታሉ ማለት እንዳልሆነ ሊሠመርበት ይገባል። ይህንን ባሕርይ የሚያሳዩም እነዚህ ከላይ የተዘረዘሩት ብቻም እንዳልሆኑ መገንዘብ አስፈላጊ ነው። እነዚህ ከላይ የተሰደዱት ቃላት ለማሳያነት ተሰነዱ እንጂ ተሟጠው የቀረቡ የግዕዝ ግሦች እንዳልሆኑም ማስታወስ ያስፈልጋል።

የመተንተኛ ዘዴ

ከላይ በሠንጠረዥ ውስጥ የተካተቱትንም ሆነ ያልተካተቱትን የግዕዝ ግሥ ቃላት (ግሣት) በሙሉ መዘርዘርና ማብራራት ከጊዜም ሆነ ከጉልበት አንጻር አድካሚና ጠቃሚም ስላልሆነ፤ አጥኚው ጉዳዩን/ የጥናቱን ቁም ነገር ያሳዩልኛል ያላቸውን በሦስቱም ሠንጠረዥ “ሀ”፣ “ለ” እና “ሐ” ውስጥ የሚገኙ ዐሥር ዐሥር የግዕዝ ግሦችን እስከ አማርኛ ትርጉማቸው በመውሰድ ቅርጻቸውንና የሐሳብ ተሳምዷቸውን እያንዳንዱ ትንታኔ ሰጥቷል።

ትንተና አንድ፡- ሠንጠረዥ “ሀ” ተከታታይ ሆህያትን በመድረሻ የሚያሳዩ ግሦች

1. “ጠብለለ”¹² የሚለው የግዕዝ ቃል ፣ትርጉሙ “ጠቀለለ” ማለት ሲሆን ከግዕዙ ግሥ መድረሻ ላይም “ለለ” የሚሉ ተከታታይ ሆህያት ይገኙበታል። አማርኛውም ከግዕዙ ቃሉን ሲዋሰን ማዕከላዊ ሆሄ የሆነች “ብ” ን ወደ ማዕከላዊ “ቀ” በመቀየር እንደ ግዕዙ ግሥ ቅሉ በአማርኛው ግሥ ላይም “ለለ” የሚሉ ተከታታይ ሆህያት በቃሉ መጨረሻ ይታዩበታል። ይሁንም እንጂ የአጥኝው ዋና ቁም ነገር ውሱን የግዕዝ ግሦችን ባሕርይት ማሳየት ቢሆንም በትርጉም ጊዜ የሚጠቀመው ቋንቋ አማርኛ በመሆኑ ቃሉ እንዳለ ሲገኝ አብሮ ይዳሰሳል። እዚህ ላይ መታየት ያለበት ቁልፍ ጉዳይ የግዕዙ ግሥና የአማርኛው አቻዊ ትርጉሙ ሳይሆን ፣ በሆህያቱ ድግግሞሽና በትርጉሙ ሂደታዊ ድግግሞሽ ላይ የተመሠረተ ነው። ይህንንም ለመረዳት “ጠቀለለ” የሚለውን ትርጉም ወስዶ መጠቅለል ምን ዐይነት ሂደት አለው ብሎ ማሳሰልን ይጠይቃል፡ ፣ መጠቅለል ማለት አንድ ጊዜ አጥፎ መተው ማለት አይደለም። ረጅም የሆነ ገመድን ወይም ሰንሰለትን አንድ ቀጭን እንጨት ይዞ በእንጨቷ ላይ ያንን ረጂም ገመድ ለተወሰነ ጊዜ በማዞር ደጋግሞ መደራረብን ይጠይቃል። በመሆኑም ከዚህ ፍልስፍና በመነሣት “ለለ” የሚለው ሆሄ ስለተደጋገመ ትርጉሙም በአንድ ጊዜ ብቻ ታስቦ የሚተው አይደለም ትርጉማዊ ድግግሞሽ ወይም ሐሳባዊ ርዝመት ይታይበታል እንጂ።

2. “ገልበበ” የሚለው የግዕዝ ቃልም ትርጉሙ “ሸፈነ” ማለት ሲሆን የመሸፈን አሳቤም አንድ ጊዜ እንደ መዘጋት ወይም በቅጽበት እንደመጋረድ አይደለም። ለምሳሌ ተራራውን ጉም ሸፈነው ብንል እና በሂደት ብንመለከተው የቅጽበት ሥራ አይደለም ፣ ቀስ በቀስ ወደ መጋረድ የሚሄድ ነው እንጂ። ሌላው የጠጂን ገንቦ ወስደን መመልከት ያሻል ። አየር እንዳይወጣ የገንቦው አፍ ተሸፍኗል ከተባለ፣ አንድ እቃ ነገር ጣል ተደርጎበታል ማለት እንዳልሆነ ማሠብ ያስፈልጋል። ምክንያቱም መሸፈን ሂደት ያለው ነገር ስለሆነ፡ ፣ ስለሆነም በግዕዙ የግሥ መድረሻ ላይ በተከታታይ የተገኙት “በበ” የተሰኙ ሆህያት ሂደትን ለማመልከት የተደረደሩ ሊሆኑ ይችላሉ የሚል ጥናታዊ አሳቤን ያሳያሉ።

3. “ቆርጸጸ” የተሰኘው የግዕዝ ቃልም ወደ አማርኛው ሲተረጎም “ቆረጠመ” ማለት ሲሆን፣ ይህ የትርጉም አሳቤም መቆርጠም ማለት አንድ ጊዜ ብቻ ሳይሆን ደጋግሞ ማክንና ማድቀቅን የሚመለከት ነው። ስለሆነም በግዕዙ ግሥ መድረሻ ላይ የሚገኙት ሁለት “ጸጸ” የተባሉ ተከታታይ ሆህያት ትርጓሜውን መሠረት አድርገው የተሰደዱ ናቸው የሚል የተመራማሪው ዕይታ ነው።

4. “አርመመ”¹³ የሚለው የግዕዝ ግሥ ትርጉሙም “ዝም አለ” ማለት ሲሆን የዝምታን እርዝመት እና እጥርት መለካት ከባድ ቢሆንም ቅሉ ዝምታ የሚለው አሳቤ ጊዜ ተወስዶ የሚተውና በጽሁፍ ማሳሰልን

12 በጎል ስብስ በአጽርቅት ተጠብለለ፤ ውስተ ማሕፀን ድንግል ጎደረ... የልደት ድንጋጌ (1988) በኩብት በረት ተኛ በጨርቅ/ ጨርቅቶም ተጠቀለለ... ማለቱ ነው።

13 ናርምም እስመ እንክል ፈጽሞ (ውዳሴ ማርያም) ተናግሮ መጨረስ እንቅልምና ዝም እንበል ሲል ነው።

የሚጠይቅ ነው። ስለሆነም ይህንን ሂደታዊ ሐሳብ ለማመልከት በግዕዙ የግሥ መድረሻ ላይ የተቀመጡ ተከታታይ “መመ” የተሰኙ ሁለት ሆህያት የትርጉሙ ማመላከቻ ናቸው እንዲባሉ አስችሏቸዋል።

5. “ቆረ/ ቆረረ”¹⁴ የሚለው የግዕዝ ሥርወ ግሥ ትረጉሙም “ቀዘቀዘ” ማለት ነው። በሐሳብ ደረጃ “ቀዘቀዘ” ወይም “ሞቀ” የሚለው ትርጉማዊ አንጻሮቱ በቅጽበት የሚተገበር ሁኔታ አይደለም። ጊዜ ወስዶና በሂደት የሚሆን ነገር ነው እንጂ። ለምሳሌ የፈላን ውሃ ብንወስድ ወደ መቀዝቀዝ ሲንዝ በአንዲት ፍጥነት አይደለም ቀስ ብሎ በመሳብ ወይም በመጎተት የሚሆን እንጂ። ስለሆነም በግዕዙ የግሥ ቃል መድረሻ ላይ የተሰደዱት “ረረ” የተሰኙት ሆህያት የጊዜን ርዝመት ወይም ሂደትን ለማመላከት የተሰደዱ ቁም ነገሮች ናቸው።

6. “ሰደደ”¹⁵ የሚለው የግዕዝ ግሥ ሲፈታ “አባረረ” ማለት ሲሆን ስለቃሉ በሐሳባችን የሚመላለሰው የትርጓሜ ክፍልም ተባራሪው በሩጫም ሆነ በዝግታ ከቦታው መሸሽን ወይም ለተወሰነ ጊዜ ከቦታ ማፈገፈግን ያሳየናል። ከላይ እንዳነሣነው ነጥብ ሁሉ አሁንም በአማርኛው ትርጉም ጊዜም የሚታየው የሆህ ድግግሞሽ ወይም “ረረ” የሚል ስደድ ይታያል። ስለሆነም የግዕዙ ቃል ወደ አማርኛው ሲተረጎም የትርጉሙን እሴቱ አማርኛውም አብሮ ይዘት ተሻግሯል ማለት ይቻላል። ይሁን እንጂ ግዕዙም የተከታታይ ሆህያትን “ደደ” የተሰኙትን በመደርደር የትርጉሙን ሂደታዊነት በሆህ ድግግሞሽ አሳይቷል።

7. “ሐከከ” የሚለው የግዕዝ ቃል ፣ “ ተሟገተ/ ተከራከረ” የሚል ትርጉም ሲኖረው ፣ ክርክርም የሚለው ጽንሰ ሐሳብም ተናገረ ከሚለው ፍቻዊ መሥመር የተለየ ነው። ለምሳሌ ፡- ሁለት ሰዎች ተከራክሩ ብለን ብናስብ ፣ ቁጭት በተሞላበት ወይም በፈቃድ ላይ የተመሠረተ የጠንከራ ምልልስ ውጤት መሆኑን እንመለከታለን። ሌላው በዳኛ ፊት የቆሙ ሁለት ተጻራሪ ንይሎችን ብንመለከት ፣ እኔ አሸንፍ እኔ አሸንፍ በሚል በአየተራ የሚያደርጉት ሰጣ ገባ የተሞላበት ሂደታዊ ሥርዓት ነው። የሂደቱ ጊዜ ከዚህ እስከዚህ ነው የሚባል ባይሆንም ቅጽ፣ ጊዜ ወስዶ ግን የተወሰነ ሂደትን እንደሚያልፍ ከትርጓሜያዊ ቅርጽ መረዳት ይቻላል። ስለዚህ በግዕዙ ግሥ መድረሻ ላይ ተከታታይ የተሰደዱ “ከከ” የተሰኙ ሆህያት የነገሩን ሂደታዊ ርዝመት ለማሳየት የመጡ ናቸው ማለት ነው።

8. “ሌወወ”¹⁶ የሚለው የግዕዝ ቃል ትርጓሜው “ጠመጠመ” ማለት ሲሆን፣ የጥምጠማን ተግባራዊ የአፈታት ሂደት ስንመለከት አንድ ጊዜ አዙሮ ማድረስን ብቻ የሚያስቃኝ አይደለም ። በቁጥር ይህን ያህል ጊዜ ይጠመጥማል ላንል እንችላለን። ነገርግን ሻሽ በአራሱ ላይ ጠመጠመ፣ ነጠላ በአንገቱ ጠመጠመ፣ እባብ በእግሩ ተጠመጠመ... ወዘተ. ሌላው እያልን ብንሂድ የመጠምጠም ርዝመቱ አንዱ ከአንዱ የተለየ የጊዜ ርዝመትንና አጥረትን ሊያስተናግድ ይችላል። ነገር ግን የጠመጠመ እሴቱ አንድ ጊዜ እንዳልሆነ በትርጉሙ መረዳት ይቻላል። ስለሆነም በግዕዙ የግሥ መድረሻ ላይ የሚታዩት “ወወ” የተሰኙ ሆህያት ሂደታዊ ድግግሞሽን ለማሳየት የተቀነበቡ ናቸው እንዲባሉ ያስችላል። እዚህ ላይ ማንሣት የምፈልገው ነገር የግዕዙ ቃል ወደ አማርኛው ሲተረጎም ፣ የአማርኛው ቃልም በአራሱ የሆህያትን የእርስ በርስ ድግግሞሽ ያመለክታል። ፡ ይኸውም “ቀጠቀጠቀጠቀጠ... ዐይነት ይታይበታል። ከላይም ለማንሣት እንደሞከርሁት፣ የግዕዙ ቃል የሚያስተላልፈውን የድግግሞሽ ሂደት አማርኛውም በከፊል ወይም በሙሉ ወርሶት እንመለከታለን።

9. “ጎሠሠ”¹⁷ የተሰኘው የግዕዝ ቀዳማይ አንቀጽ ወደ አማርኛው ቁንቁ ሲመለስ ትርጉሙም “ፈለገ” ማለት ነው። “ፈለገ” የሚለውን የትርጉም እሴቱ ወደ አእምሮችን ቁት አስገብተን ስናሰላስል፣ መፈለግ

14 ወነህ ከመ ማይ ቆረረ - እንደ ውሃ ቀዘቀዘ ማለት ነው።
15 ... . ተናዘዘ ብዙ አነሱ ሕሊና ቀዳማይ አብ አመ እምገኑ ተሰደ በገዝን ዕውብ - (መልክን ዜዳ ምሕረት) ከገንት በተሰደደ ጊዜ ባንቹ ተጽናና። እንደ ማለት።
16 ሊዋውያን ሲል ከህናቱን ማመልከት ነው። ምክንያቱም ጠመጠመ ካለ፣ ጥምጣም ለከህናቱ እንደ መለያ ነው። በዘመነ ብሉይም ሊዋውያን ብሉ የሚያመለክተው የኦሪቱ ከህናት የነበሩበትን ዘመን መሆኑ ነው።
17 ጎሠሠ ለሰላም ወይግና..... . ጎሠሠገገ ወኢረከብኩ መካኖ... እያለ የጎሠሠን ቃል ምንነት ያሳያል። ሰላምን ተከተላት እንዲሁም ፈልጋት... . ሲል ሁለተኛው ደግሞ ቦታውን ፈለገሁት ነገር ግን አለገኝሁትም . . ማለት ነው። በተጨማሪም መምህር ወልደ ሐና 1958 ዓ. ም ባሳተሙት የግዕዝ ሰዋሰው፣ “ጎሠሠ” ሦስት ትርጉም አለው ብለው መጻሕፍትን በማስረጃነት በመጥቀስ ያብራራሉ። አንደኛው ጎሠሠ - ፈለገ ሲሆን፣ “እስመ ኩሉ ዘሰለለ ይጎሠሠ ወዘሂ ጎሠሠ ይረከብ” እንዳለ ማቴ 7፤8 ሁለተኛ ጎሠሠ - መረመረ የሚል ሲሆን “አነሱ እግዚአብሔር እምተጎሠሠ ለዝንቱ” መዝ 44፤22 የሚል ሲሆን ሦስተኛውና የመጨረሻው ደግሞ፣ ጎሠሠ - ተከራከረ የሚል ነው። የዚህ ሆህስከርም፣ “ወነህ ተጋሥሥ ማዕከለ እርዳኢሁ ለኖሐንሰ ምሰለ ይሁዳ” ዮሐ3፤25

ማለት አንድ ጊዜ አይቶ መተው ማለት እንዳልሆነ እንረዳለን። ይህንን ጽንሰ ሐሳብ በቀላሉ ለመረዳትም፣ አንድ ሰው ገብያ ውስጥ ወንድሙ ጠፍቶት የሚቃኝበትንና በመጻሕፍት ውስጥ ጥቅሶች ጠፍተውን የሚፈልግበትን የጊዜ ሂደት መመልከት ብቻ በቂ ነው። ስለሆነም ይህ የግዕዝ ግሥ የሐሳብ ሂደታዊ ትርጓሜን ለማሳየት በመድረሻው ላይ “ሠሠ” የተሰኙ ተከታታይ ሆህያትን ስድራል።

10. “ጸሕየየ” የሚለው የግዕዝ ቃል ወደ አማርኛው ቋንቋ ሲመለስም “አረመ” ማለት ነው። በሐሳብ ደረጃም አረመ የሚለውን ቃል ስንመለከት ነቀለ ከሚለው ይለያል። ምክንያቱም ነቀለ የሚለው ለአንድ ነገርም ሊሆን ይችላል። አረመ ከተባለ ግን የአንድ አርሶ አደርን ማሳና በአዝመራው መካከል የበቀሉ አረሞችን ማስታወስ ያሻል። ስለሆነም አራሚው በአዝመራው መሃል ገብቶ የሚያርም ከሆነ፣ በሂደት ብዙ እንክርዳዶችን እየለቀመና እየሰበሰበ ማስወገድን ያሳያል። ስለዚህ የሚያርምበት የጊዜ እጥረትና እርዝመት አይታወቅ እንጂ በሂደት ማጥራትን ይመለከታል። በዚህ ሁኔታም ትርጉማዊ እሳቤው፣ ሂደታዊ መሆኑን ለማሳየት “የየ” የተሰኙ ተከታታይ የመጨረሻ ሆህያት ተሰድረው ይታያሉ ማለት ነው።

ትንተና ሁለት :-ሠንጠረዥ “ለ” ሁለት ሁለት የተለያዩ ሆህያትን በማቀላቀል የሚደጋግሙ ግሦች

የዚህ ትንተና ክፍል የሚያመለክተው ደግሞ እንደ “ሀ” የመጨረሻ ተከታታይና ተመሳሳይ ሆህያትን መደጋገም ሳይሆን ጥንድ ጥንድ ሆህያትን ቦታ በመቀያየር ሁለት ሁለት ጊዜ መደጋገም ነው። በዚህ የግሥ ቅርጽ ውስጥም የፊደላቱ ብዛት ዐራትና ከዚያ በላይ ናቸው።

1. “ነክነክ” የሚለው የግዕዝ ግሥ ትርጉም “ወዘወዘ” ማለት ሲሆን፣ አማርኛውም በትርጉም እሳቤው እንዳለ ወስዶት ሲተረጎምም ድግግሞሽን ያስተናግዳል። ይሁንም እንጂ የግዕዙ ሆህያት “ገ” ሁለት ጊዜ፣ “ከ” ጊዜ በመደጋገማቸው የተነሳ የትርጓሜው ጽንሰ ሐሳብም ተደጋጋሚ እሳቤን ያስተናግዳል። ይህንን ነገር ለመረዳትም “ነክነክነክ... የሚለውን ፊደላዊ ስደራ ብቻ መመልከት በቂ ይሆናል። በአማርኛውም ወዘወዘወዘወዘ... እያለ መሄዱን ማጤን ያሻል ። “ሀ” ላይ ያየነው ጉዳይ ከዚህኛው ክፍል የሚለይበት ዐቢይ ነገርም “ሀ” የጊዜ ሂደታዊ ርዝመትን ያመለክታል ሲሆን “ለ” ግን የሚያሳየው ሐሳባዊ ርዝመት ቢኖርም ቅሉ ዋና ቁም ነገሩ ግን ድግግሞሽን ማመለከት ነው።

2. “አግደምደም”¹⁸ የሚለው የግዕዝ የግሥ ቃልም ወደ አማርኛው ቋንቋ ሲተረጎም “አፋታለ” የሚል ሲሆን ከዚህ ጽንሰ ሐሳብ መረዳት የሚቻለውም “ደምደምደም...” እያለና እየደጋጋመ የሚነገረው የቃል ክፍል በትርጉም ጊዜ ያለውን የሐሳብ ድግግሞሽ የሚያመለክት ጽንሰ ሐሳብ ነው ማለት ይቻላል። በቀላሉ ሐሳቡን ለመረዳትም ሆነ ለማስረዳት “አፋታለ” የሚለውን የአማርኛ ትርጉማዊ ቀመር ማሳየት ያሻልና። ለምሳሌ፡- እግሩን እያፋተለ ይጓዛል ከተባለ የማፋተል ሂደቱም እየተራ ነው፤ ወይም ድግግሞሻዊ ስልትን ያሳያል።

3. “ዘርዘር”¹⁹ የሚለው የግዕዝ ግሥ ቃል ወደ አማርኛው ሲተረጎም “ በተነ” ማለት ሲሆን ይህ የአበታተን ጽንሰ ሐሳብም ዘራ ለማለት ነው። ስለዚህ የመበተን ሂደትም አንድ ጊዜ ወይም አንድ ነገርን ብቻ አይደለም፤ እንዲሁም የተበተነው ጉዳይም አንድ ቅንጣት አይደለም። ብተናው ብዙ የሆኑ ነገሮችን ይይዛል እንጂ። የጥናቱ ግብም የዚህን ሐሳባዊ ድግግሞሽ ብልሃት ለማሳየት የግዕዙ ግሥ ሆህያት ሲቀነሰሱ ድግግሞሽን ለማመልከት ሆህያቱ ተደጋጋሚው ተሰድረዋል ማለት ነው።

4. “ፈልፈል” የሚለው ቃል ወደ አማርኛው ሲመለስ ትርጉሙ “መነጨ” ማለት ነው። መነጨ የሚለውን ሐሳብ በቀላል መንገድ ለመረዳት ፋል ፋል/ ፊል ፊል የሚሉ ተግባራዊ ድግግሞሾቹን ከምንጩ ላይ

18 “አሌ ሎሙ እለ ያግደመድሙ እገሪሆሙ በጊዜ ጸሎት” የሚለው ብሄል ሲተረጎም፣ በጸሎት ጊዜ እግራቸውን የሚያፋትሉ ወዮላቸው እንደማለት ነው።
19 በአብዛኛው የሚባሉት የሥራይና የክታብ መዛግብት “..... ወዘርዘር ምክርም ለፀርና ወለፀለትና ለገብርዘ እገሌ” የሚሉ የመደምደሚያ ክፍሎች የተለመዱና ዘወትር የሚገኙ ክፍላተ ጸሎታት ናቸው። ትርጉሙም፡- “ለእኔን ለባሪያህ የጠላቶቼንና የምቀነኞቼን ምክራቸውን በትንባቸው” ማለቱ ነው።

ትንተና ሦስት፡- ሠንጠረዥ “ሐ” ምንም ድግግሞሽ የማይታይባው ግሦች ባሕርይት

በዚህኛው የትንተና ክፍል የምንመለከተው ደግሞ ምንም ዓይነት የሆህያት ድግግሞሽ የማይካሄዱ የግሥ ክፍሎችና ትርጉማቸውም ሂደትንና ድግግሞሽን የማይቃኙትን ይሆናል። እነዚህን መዘርዘር ያስፈለገብት ምክንያትም ከላይ ከተጠቀሱት “ሀ” እና “ለ”ን ስለማይመስሉና ሐሳባዊ ወይም ሆሄያዊ ድግግሞሽን ስለማይካትቱ ለማሳያነት ነው።

1. “ነበረ”²⁴ የሚለው የግዕዝ ቃል ትርጉሙም “ተቀመጠ” ማለት ነው። የተቀመጠን ትርጉማዊ እሳቤን ስንረዳም ፣ መቀመጥ የሚለው ሐሳብም ጊዜ የሚወስድ ወይም ድግግሞሽ የሚታይበት ሳይሆን በአንድ ጊዜ የሚከወን ወይም ሥነ ፍቻዊ ርዝመት የማይታይበት ቅጽበታዊ ቀመር ነው።

2. “ዘበጠ” የሚለው የግዕዝ ቃልም ወደ አማርኛው ሲመለስ “መታ” ማለት ሲሆን እሳቤውም አንድ ጊዜ ነው። ፣ ደበደበ ፣ ቀጠቀጠ ፣ ከተከተ... እንደሚለው ድግግሞሻዊ ትርጉም የለውም። ስለሆነም ቃሉ የሚያመለክተው አንድ ቅጽበታዊ ክንውንን በመሆኑ የግዕዙ ግሥም ምንም ዓይነት የፊደላት ድግግሞሽን አላስተናገደም።

3. “ፈቀደ”²⁵ የሚለው የግዕዝ ቀዳማይ አንቀጽም በአማርኛ “ወደደ” ማለት ሲሆን የወደደን ድግግሞሽና ሂደታዊነትን በግሁ ሆህያትም ሆነ በትርጉማዊ እሳቤው አንመለከትም። ስለሆነም ተናጠላዊ ሆህያት ስለተቀመጡ ድግግሞሽን አላሳየንም እንደማለት ነው።

4. “አደመ”²⁶ የሚለው ዘወትራዊ ቃልም ትርጉሙ “አማረ” ማለት ሲሆን ይህንን ትርጉማዊ እሳቤ ስናሰላስለው ከፈደልም ሆነ ከትርጉም ላይ ድግግሞሻዊ ስልትን አንመለከትም። ስለዚህ የሆህያቱ ድርድራም የትርጉሙ ሂደትም ነጠላና ቅጽበታዊ ነው ማለት ነው።

5. “ረዘዘ”²⁷ የሚለው የግዕዝ ግሥ ላልቶ ሲነበብ የአማርኛ ትርጉሙም “ወጋ” ማለት ነው። የዚህ ትርጉማዊ እሳቤም ድግግሞሻዊ ወይንም ሂደታዊ አይደለም። ምናልባትም የሆህያት አለመደጋገም የትርጉም ሐሳብም ቅጽበታዊ እይታ እንዲታይበት አድርጎት ሲሆን ይችላል።

6. “ዘለፈ” የሚለው የግዕዝ ቃል ወደ አማርኛው ሲተረጎም “ሰደበ” ማለት ነው። ይህም የሚያመለክተው የትርጉም ወይም የሆህያት አለመደጋገምን ሲሆን ይህ የሆነበት ምክንያትም እንደ አጥኝው ሐሳብ በግሁ ላይ የፊደላት ድግግሞሽ ባለመታየቱ ነው ማለት ነው።

7. “ቆመ”²⁸ የሚለው የግዕዝ ቃል በአማርኛውም እራሱን የሚደግም ወይም እዛው በተመሳሳይ “ቆመ” ማለት ሲሆን ከትርጉማዊ እሳቤው መረዳት የሚቻለውም ተደጋጋሚነት ወይም ሂደታዊነትን የሚያመለክት አለመሆኑን ነው። በዚህም ምክንያት ይህ ቆመ/ ቀመ የተሰኘ ግሥ ባለመደጋገሙ ትርጉማዊ እሳቤውም ነጠላ እንዲሆን አድርጎታል ማለት ነው።

8. “ከሠተ”²⁹ የሚለው የግዕዝ ግሥ ወደ አማርኛው ሲተረጎም “ገለጠ” ማለት ሲሆን ይህ እሳቤም በአንድ ጊዜ የሚተገበር ነገር እንጂ ሂደታዊ ወይም ድግግሞሻዊ አለመሆኑን ከቃሉ መረዳት ይቻላል። ስለሆነም የአጥኝው ዋና ዕላማ ከሠተ የሚለው ሥርወ ግሥ ሆህያቱ ስላልተደጋገሙ ትርጉማዊ እሳቤውም ነጣላ ነው ለማለት ማሳያው አድርጓል።

9. “ሰወረ”³⁰ የሚለው የግዕዝ ግሥም ወደ አማርኛው ሲመለስ “ደበቀ” ማለት ነው ። ይህም አንድ

24 “ወዘሊነበረ ውስተ መንበረ መስተሳልቃን” “ወነበርኩ ውስተ ፀውደ ከንቱ” “ነበረ በገዳም ወበአታት” ወንበሩ ድልዋኒከሙ” . . ወዘተ የሚሉ አረፍተ ነገራት ስለመቀመጥ የሚናገሩ ናቸው።
25 “ፈቀደ እግዚእ ያግዕዙ ለአዳም” የሚለው ሐረግ መውደድን የሚያመለክት ሰነድ ነው።
26 “አዳም ቆሞ ለማርያም ወከሣዳ ከመ እርማስቆሰ...” “አዳም ወሠናይት . . .” የሚሉ ነገሮች ሁሉ ማማርን የሚያመለክቱ ሐረጎች ናቸው።
27 “ወረዘዘዎ ገዐሁ ...” ወጋ የሚለውን አጽንኦት ለመሰጠት የመጣ ሐረግ ነው።
28 “ቆመ” የሚለው ቃል በምስክር ብዙ ዐይነት ትረጉም ያለው ቃል ሲሆን፣ የመጀመሪያው እንደ አማርኛው እዛው ሳይቀየር “ቀመ” የሚል ነው። “ጎሊፊ ከረምት ቆመ በረከት” ሲል ተተካ ማለቱ ነው። ሌላው - “እግዚአብሔር ቆመ ውስተ ማንበረ አማልክት” ሲል -ፈረደ ማለቱ ነው።
29 “ከሠተ ለነ ብርሃነ ዜናሁ ለመድኅኒን” የሚለው ዐረፍተ ነገርም ገለጠ የሚለውን ትርጉም ለማመልከት ነው።
30 “መንጦላዕተ ደመና ሰወረ” መደበኛን የሚሳይ ሐረግ ነው።

ቅጽበታዊ የትርጉም እሴቤን የያዘ ነው። በግሡ ውስጥ ተደጋጋሚ ሆኖ የላመኖራቸው የትርጉም እሴቤው ነጠላና የማይደጋገም እንዲሁም በሂደት ጊዜን የማያቃጥል ነው ማለት ይቻላል።

10. “ቀተለ”³¹ የሚለው ዘወትራዊ ቃልም ወደ አማርኛው ሲመለስ “ገደለ” ማለት ሲሆን የገደላ ሁኔታም ከትርጉም እሴቤ እንደምንረዳው ቅጽበታዊ ነው እንጂ ሂደታዊ ወይም ድግግሞሻዊ አይደለም። ይህንን የማይደጋገም ሁኔታ ለማስረዳትም በግዕዙ ግሥ ላይ የሚገኙት የሆኑ ስድሮች እርስ በርሳቸው አልተደጋገሙም ማለት ነው።

መደምደሚያና አስተያየት መደምደሚያ

በሦስቱም ስንጠረገሮች ውስጥ ከሚገኙ የግዕዝ ግሦች ውስጥ ዐሥር ዐሥር በመውሰድ ሐሳቤን ያሳኩልኛል ያላቸውን አጥኚው የተነተነ ሲሆን፣ በአጠቃላይ የተዳሰሱ ጉዳዮችም የትርጉማዊ እሴቤ ሂደት፣ የትርጉማዊ እሴቤ ድግግሞሽና የማይደጋገሙ ትርጉማዊ እሴቶች ናቸው። እነዚህን እሴቶች በተግባር ለማስረዳትም በግሥ መድረሻ የሁለት ሆኖ የድግግሞሽ፣ ሐሳባዊ ሂደትን በግሡ ውስጥ የሚደጋገሙ ሁለት ሁለት ሆኖ የደግሞ ፡- ሐሳባዊ ድግግሞሽን፣ እንዲሁም በግሡ ውስጥ የማይደጋገሙ ሆኖ፡- የሐሳብ አለመደጋገምን ተመልክተንባቸዋል። ከዚህም በተጨማሪ ከግዕዙ ጎን ለጎን የሚገኙ የአማርኛ ግሥ የሆኑትን ድግግሞሽና ሐሳቦችንም ለማሳየት ተሞክሯል።

አስተያየት

የግዕዙ ቋንቋ ቃላት፣ ሆኖ፣ የዕርባታ ስልት፣ የዐረፍተ ነገር አወቃቀር.. ወዘተርፈ በደንብ ያልታዩና ያልተዳሰሱ የጥናት ሜዳዎች ናቸውና ትኩረት ተሰጥቷቸው ቢመረመሩ የተለየ እይታን በአዲስ መንገድ የሚያበሥሩ ናቸው። ከግዕዙ በተጨማሪም አማርኛው ውስጥ የሚታዩ የግዕዙ ቋንቋ ባሕርያት ሲከሰቱ ተመልክቻለሁ። በእርግጥ አማርኛው ላይ የሰዋሰድ ሊቃውንት፡- መርሶዔ ዝነን³² ፣ ፕሮፌሰር ባዩ³³ ና ፕሮፌሰር ጌታሁን³⁴ ..... ወዘተ ቢያጠኑትም ቅሉ ከግዕዙ ጋር የሚያገናኘውን ጉዳይ ግን አልዳሰሱትም ባይ ነኝ። ይሁንም እንጂ ከላይ እንደተመለከትናቸው የግዕዝ ግሦች አማርኛውም እንዲሁ የሂደትን፣ የድግግሞሽን ያለመደጋገምን ሁኔታዎች በግሥም ሆነ በሐሳብ ጉዳዩን ያመለክተናል። ይህንን ተመሳሳሪው ቁም ነገር ለማስረዳትም በስንጠረዥ ውስጥ ውስን የአማርኛ ግሦችን ማሳየት ተገቢ ነው³⁵ ። እዚህ ላይ ሊመመርበት የሚገባ ቁልፍ ጉዳይ፣ ሁሉም ግሦች ይህንን ባሕርይ ይወርሳሉ ማለት አይደለም። ከግዕዙ ግሥ ላይ ያስቀመጥሁት ማስጠንቀቂያ ለአማርኛውም ያገለግላል።

ሂደታዊ፣ ድግግሞሻዊና የማይደጋገሙ የአማርኛ ግሥ ምሳሌያት፡-

ሂደታዊ ግሦች	ድግግሻዊ ግሦች	የማይደጋገሙ ግሦች
መዘዘ	ዘለዘለ	ተቀመጠ
መጠጠ	ተመተመ	ነደፈ
ዳሠሠ	ቀጠቀጠ	ወጋ
ቀፈፈ	ዝገዝ	ሞተ
ቀመመ	ሰቀሰቀ	ዐየ

31 “ወቀተለ ነገሥተ ጽኑዓነ” መግደልን የሚያመለክት መጽሐፍ ሐረግ ነው።
 32 በ1948 የታተመ የአማርኛ ሰዋሰው በስፋት የሚቃኝበት ቀዳሚ መጽሐፍን ለተመራማሪና ለተማሪ እንዲሁም ለአስተማሪ አበርክተዋል።
 33 በሀገራችን ብዙ ጥናትና ምርምርን ያካሄዱ እውቅ ምሁር ሲሆኑ በ2002ም ሌላ የተሸሻለ የአማርኛ ሰዋሰው “አጭርና ቀላል የአማርኛ ሰዋሰው” በሚል ስያሜ አበርክተዋል።
 34 በ1989ም ጌታሁን፣ ዘመናዊ የአማርኛ ሰዋሰው ፣ በቀላል አቀራረብ በሚል በአብዛኛው የባዩን ሐሳብ የተሸከመ የሰዋሰው መጽሐፍ አበርክተዋል።
 35 አጥኝው ማንሳት የሚፈልገው እንደ ቁልፍ ጉዳይ የግዕዙ የእግር ድግግሞሽ ስላለው አማርኛውም በሙሉ አቻ ትርጉም ይኖረዋል ማለት እንዳልሆነ መገንዘብ ያስፈልጋል።

እነዚህንና የመሳሰሉትን ቃላት በመውሰድ የበለጠ ማጥናት እንደሚቻል የአጥኝው ግላዊ መልእክት ነው። እንዲሁም የአማርኛው ቋንቋ ቃላትን በብዛት የሚጠቀመው ከግዕዙ ሲሆን ተዛምዷቸውም ቀላል የማይባል በመሆኑ የግዕዙ ቃል በተጠና ቁጥር የአማርኛው ቃልም አብሮ የመከሰት እድሉ በጣም ከፍተኛ ነው።

ዋቢ መጻሕፍት

ሀብተ ማርያም ወርቅነህ (ሊቀ ሥልጣናት)፣ ጥንታዊ፣ የኢትዮጵያ፣ ሥርዓተ፣ ትምህርት፣ አዲስ አበባ፣ 1969 ዓ.ም.

ለይኩን ብርሃኑ፣ 1998፣ የግዕዝ መማሪያ(አንደኛ ዕትም) ዋሽንግተን ዲሲ፣ ዩናይትድ ስቴት ኦፍ አሜሪካ መርስዔ ኅዘን ወልደ ቂርቆስ፣ 1948፣ የአማርኛ ሰዋስው፣ አዲስ አበባ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት።

----- መጽሐፈ ድን፣ አዲስ አበባ፣1980 ዓ.ም.

ባዩ የማም፣ (ፕሮፌሰር)፣ አጭርና ቀላል የአማርኛ ሰዋስው፣ አዲስ አበባ፣ 2002 ዓ.ም.

ኅሩይ ወልደ ሥላሴ፣(ብሉታ)፣ መጽሐፈ ቅኔ፣ ልዑል ተፈሪ መኮንን ማተሚያ ቤት፣ 1918 ዓ.ም

.....ከኢትዮጵያ ቋንቋዎች አካዴሚ፣ የግዕዝ ቅኔያት የሥነ ጥበብ ቅርስ፣ ንባቡ ከነትርጓሜው፣ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፣1980 ዓ.ም

ኪዳነ ወልድ ክፍሌ፣ (አለቃ)፣ መጽሐፈ ሰዋስው ወግስ ወመዝገበ ቃላት ሐዲስ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፣ 1948 ዓ.ም.

ወልደ ሐና ተክለ ሃይማኖት(አለቃ)፣ መጽሐፈ ሰዋስው። ብርሃንና ሰላም፣ ቀዳማዊ ኅይለ ሥላሴ ማተሚያ ቤት፣ 1958 ዓ.ም.

.....የ19ኛው አጋማሽ፣ አንደምታ ውዳሴ ማርያም (እትም)፣ ተስፋ ገብረ ሥላሴ ማተሚያ ቤት፣ 1961 ዓ.ም.

-----የአንድምታ ትርጓሜ ዳዊት፣ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፣ 1955 ዓ.ም.

ጌታሁን አማረ፣ 1989፣ ዘመናዊ የአማርኛ ሰዋስው፣ በቀላልአቀራረብ፣ አዲስ አበባ፣ ንግድ ማተሚያ ቤት።

ጌታቸው ኅይሌ፣ ግዕዝ በቀላሉ፣ ክልስና የተስፋፋ እትም፣ ኒው ዮርክ፣ 2008

የእንግሊዝኛ ምንጮች

Bender, M. L., 1976. Language in Ethiopia: Londen: Oxford University press.

COMSt, 2015. Comparative Oriental Manuscript Studie an Introduction, Tredition, Hamburg

Dillmann, August, 1907. Ethiopic Grammar.Trans.James A. Crichton. London: Wiliams and Nargate

Leslau, Walf, 1991. Comparative Dectionary of Geez (Classical Ethiopic). Otto harrassowitz, Wiesbaden

O. Lambdin, Thomas, 1978. Introduction to Classical Ethiopic (Geez), Scholars Press

Weninger, Stefan, 1999. Geez (Classical Ethiopic), Lincom Europa